

Plemićki grad Cesargrad

Drago Miletić

Hrvatski restauratorski zavod u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad–UDK 725.96(497.5-3 Hrv. zagorje)

19. 5. 2000.

Usprkos željezničkoj pruzi, električnim stupovima i asfaltnoj cesti, tim i još nekim drugim u zaštićenim dijelovima krajolika nesretnim, ali ponekada neizbježnim intervencijama čovjeka modernog doba, i danas nas zadivljuje Zelenjak, uski proboj rijeke Sutle između Cesargradske i Kraljevske gore. Ljepote su Zelenjaka prije stotinupedeset godina nadahnule Antuna Mihanovića da spjeva odu domovini, a strateška važnost ovog riječnog usjeka natjerala je mnogo ranije čovjeka da sa štajerske strane rijeke Sutle, na visokoj stijeni sagradi markantni Kunšperk, a s nasuprotne zagorske korpulentni Cesargrad (sl. 1).¹ Vjekoslav Klaić prvi je

Iako je stariji, Cesargrad se prvi puta spominje u pisanim izvorima na kraju 14. sto., kada ga u posjed dobivaju grofovi Celjski. Nakon izumiruća grofova Celjskih, Cesargrad često mijenja vlasnike, a nakon što ga 1521. dobivaju Erdödy, da bi zadovoljio prije svega obrani od čestih turskih upada, srednjovjekovni je sklop kroz 80-ak godina postupno potpuno pregrađen i proširen. Njegove su ruševine izuzetan primjer spomenika koje sjedinjuje značajke srednjovjekovnog plemićkog grada, renesansnog kaštela i neke značajke ranobaroknih dvoraca, a obzirom na to i njegovo izuzetno zabrinjavajuće stanje, krajnji je trenutak da se poduzme njegovo istraživanje, konzervacija i prezentacija.

uočio izuzetnost položaja, i s obzirom na to, važnost ovog kraja kroz prošlost, a što se jasno odrazilo kroz povijesna događanja i brojnost spomenika kulture svih razdoblja.²

Opravdano se uvriježilo mišljenje da je Hrvatsko zagorje jedan od privlačnijih dijelova Lijepe naše, a bo-

¹G. M. Vischer, *Topographia ducatus Stiriae*, Ljubljana 1681.

²Vjekoslav Klaić, *Sutla, zemljopisno – povijesna crtica*, Hrvatsko kolo, Zagreb, 1910., str. 120.

taničaru, zoologu i geografu Dragutinu Hircu (1851-1921.), koji je propješačio, kako se to uobičajava reći, »uzduž i poprijeko« čitavu Hrvatsku, obišao sve njezine krajeve i popeo se na sve njezine planine, moramo vjerovati kada je ustvrdio: »tko nije bio na Cesargradu, nije vidio Zagorja.« Istodobno Hircu zahvaljujemo na najboljem opisu cesargradskih ruševina nastalom u doba kada su njegovi zidovi bili na znatno višem stupnju sačuvanosti, nego što su to danas, pa stoga zavrijeđuje da u cijelosti ponovimo taj stotinu godina stari opis:

»Kad si u Klanjcu, ne propusti da se ne bi uspeo na velike podrtine Cesar-grada, što se je uzidao u tvrdi vapnenac 467 m nad pučinom morskom. Kreni ovamo svakako, jer tko nije bio na Cesar-gradu, nije vidio Zagorja.... Od Kobiljeva krča za nekoliko si časaka na proplanku i pred zaraslim ruševinama Cesargrada, koji je i obzirom na vidik zaista to dostojanstveno ime i zaslužio, jer je po njemu među svim hrvatskim gradovima u istinu »car«. Pred gradom uzdiže se četverouglasta kula sa ostancima svoda, visoka 5 m. Na ovoj kuli bijaše most – lančevnik, kojim su se zatvarala vrata na jedan i po metara debele kule. Od ovdje išao je obrambeni zid uz brdo do okrugle kule, a od ove do treće, koje stoje podaleko od grada, na uzvišenom mjestu. Među zidinama grada stere se veliko dvorište, od kuda krečeš u grad, kojemu je glavni dio visok do 35 m., a građen je kao i ostali dijelovi od lomljena kamena. Kroz vrata koja su visoka 2,5, široka 2 m., a imaju nad sobom prozor, ulaziš u grad. U prvom gradskom prostoru vidiš četiri prozora, polag drugi prostor, pod nogama svod, nad njime drugi svod, u onda prvi sprat sa velikim, gotskim prozorima i jednim ukusno klesanim kamenom; ovdje bijaše valjda gradska kapelica.

Kroz jedan prozor pada ti oko na Tuhelj, segne prema Pregradi, Macelju, Ivančici, Sljemenu i Donatiju kod Rogaca. Taj je prozor visok do 4 m., a zidovi su na 2 m debeli.

Treći dio grada visok je do 4 metra, na stjenama ima još lijepa (morta) i rupa od tramova. Na četvrtom dijelu grada vidi se polukružni zid, debeo do 4 metra, na kojem bijaše valjda shod (balkon). Sada dolaziš u drugo dvorište, u kojem je zapuštena i zarušena gradska cisterna (zdenac) i na 10 metara visoki zidovi. U ovom gradskom prostoru vide se na gusto poredane rupe od tramova i ostanci 15 prozora. Tu je uzbujač g-rabić (*Ostrya carpinifolia*; Hopfenbuche), tu buji uz javor i jasen, lijeska, koja tako rado zaokuplja puste prostore po našim ruševinama kao miomirisna dragoljubica (*Cyclamen*). Zidove ruši svojim korijenjem

mukinja (Sorbus Aria) i srodna joj brekunja (S. torminalis), dočim joj pećine zakitila božja hruščica (Aronia rotundifolia). U ovom se dijelu grada sačuvalo svod nad prostorom koji je dug 4, a visok 2,5 m. Tu se vidi prozor i ostanci kamina pa moguće da bijaše ovdje spa-vaćica, jer je prostor za podrum ili kuhinju premalen; nad ovim svodom uzdižu se zidovi četvrte kule.

Kako svjedoče i današnje razvaline, bio je Cesar-rad velik, a bijaše prije i veći, nu do vratnice skinuli su Klanjčani, a od kamena koncem 18. i početkom 19. vijeka gradili svoje kuće u Klanjcu. Tako su grad razvažali sve do 1812., kada je došla zabrana».³

Hircu je u znanstvenom radu bilo od presudne važnosti pažljivo opažanje i vjerno bilježenje geoloških oblika, biljnih i životinjskih vrsta svih naših krajeva, pa se može zaključiti da je s jednakom ozbiljnošću promatrao ruševine plemićkih gradova, vjerno opisujući samo ono što je na njima jasno uočavao. Njegov je opis cesargradskih ruševina iznenađujuće detaljan i uglavnom točan, a u njegovu izuzetnu vrijednost dodatno ćemo se uvjeriti ako ga usporedimo s opisom Emila Laszowskog, koji gotovo istodobno sustavno obrađuje i rasvijetljava prošlost niza hrvatskih plemićkih gradova. Povijesničar Laszowski tada radi kao mladi arhivar u Hrvatskom zemaljskom arhivu, u kojem se susreće s neiscrpnim vrelom pisanih povijesnih isprava, iz kojih spoznaje važnost i ulogu plemićkih gradova u hrvatskoj povijesti, što usmjerava njegova istraživanja i sustavno publiciranje na tu temu brojnih znanstvenih i popularno pisanih radova. Arhivski su dokumenti nedvojbeno prvorazredni izvor podataka, ali ipak samo dijelomično rasvijetljavaju njihovu pro-

³ D. Hirc, *Zemljopis Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1902., str. 206.

⁴ Laszowski dva puta piše o Cesargradu. Prvi puta objavljuje u Prosvjeti u dva nastavka povijest Cesargrada, gdje daje vrlo nejasan opis grada opravdavajući se rječima: »Kako je grad Cesargrad izgledao u svojoj cjelosti ne možemo opisati, jer nemamo slike iz dobe dok je on još cio obstojao; a kako je razvaljen niesmo u stanju prikazati osnovu, na koju bijaše sagrađen.« E. Laszowski, *Cesargrad, Prosvjeta*, Zagreb, 1897, 3, str. 90.

Nakoliko godina kasnije proširuje ovaj članak i dopunjuje opis: »...Unutar gradskih zidova dizala se je glavna gradska kula (Berchfrit). Ova bijaše četverouglasta, a nadvisivala je cijeli grad. Do nje bijaše dvokatni konak (Palas), zgrada za stanovanje, a do ovoga uzdizala se s južne strane okrugla kula za kat viša od konaka. U toj kuli bijaše za cijelo smještena gradska kapelica.« E. Laszowski, *Hrvatske povijesne građevine*, Zagreb, 1902., str. 80.

⁵ Gjuro Szabo, Izvještaj o radu zemaljskog povjerenstva za očuvanje spomenika u g. 1911., *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, nova serija, XII, Zagreb, 1912., str. 208.

⁶ Szabo, (1911.), str. 212.

⁷ Szabo još jednom, ali sažetije, desetak godina kasnije opisuje Cesargrad u knjizi *Sredovjekni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1920., str. 71.

⁸ U svibnju 1953. konzervatori Štefica Habunek i Stanka Krstić zajedno s fotografom Vladimirom Bradačem i studentima Radovanom Ivančevićem, Vidom

šlost, posebno kada se razmatra građevinski razvoj plemićkih gradova. Laszowski je nažalost vrlo površno poznao arhitekturu plemićkih gradova, točnije, on ju stvarno nije razumio, a to znači da nije mogao ispravno protumačiti njihove prostore, ma koliko su još uvijek tada bili prepoznatljivi. Zato on, ne samo da ima slabije zapažanje od Hirca, nego vidi i opisuje uglavnom ono čega, sasvim pouzdano, nikada nije bilo, a vjerojatno je mislio, prema nekoj općoj shemi, da bi moralo biti.⁴

Razumljivo je da Gjuro Szabo, prvi hrvatski istraživač građevinskih struktura plemićkih gradova obilazi Cesargrad (sl. 2). Szabo to čini odmah, na početku svog angažiranja na proučavanju, evidentiranju i zaštiti spomenika kulture, dakle neposredno nakon što je osnovano Zemaljsko povjerenstvo za očuvanje spomenika.⁵ Za vrijeme dok Martin Pilar snima prvi tlocrt Cesargrada (sl. 3), Szabo ga opisuje i snima nekoliko odličnih fotografija (sl. 4 – 5), a Branko Šenoa crta ono što mu se čini najzanimljivijim (sl. 6). Szabo objašnjava vrlo detaljno njegove prostore, no ipak nas uskraćuje za neke podatke koje nam u sažetijem opisu prethodno donosi Hirc. Očito reagira na netočnosti ranijeg opisa Laszowskog, pa odmah na početku naglašava i objašnjava zašto Cesargrad nema branič kule: *»Mi ćemo vidjeti da je taj tip gradova u Zagorju ponajčešće zastupan. Došlo je drugo doba, kada glavnog braniča više nije trebalo, kad je broj branitelja postao tako znatan, da glavni branič nikakve svrhe nije imao, pogotovo kada se upotrebom teškoga topništva sasvim promjenio i način ratovanja i način gradnje. Sada je trebalo mnogo prostora za nužni veći broj ratnika.« Szabo opravda-*

Opalin i Luigiom Gogolom, fotografiraju i opisuju tadašnje stanje grada, te zaključuju da je ono »daleko trošnije od vremena kada ga je snimao i obrađivao prof Szabo«. Izvještaj s puta na Cesargrad 21. i 22. svibnja 1953. Zbirka dosjea, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Zagrebu.

Potaknuti tim očevitom, nakon mjesec dana Konzervatorski zavod u Zagrebu upućuje Narodnom odboru kotara Klanjec dopis kojim ga obavještavaju o zabrinjavajućem stanju cesargradskih ruševina, kao i o opasnosti po život posjetitelja, brojnih planinara koji se rado uspinju na njegove zidove. Upozorava ih se na »neposrednu dužnost kotara u kome se nalazi (prema Zakonu o narodnim odborima i Zakonu o zaštiti spomenika kulture)«, predlažu se neke akcije, ali uz napomenu da Zavod »za ovu godinu nije u mogućnosti da materijalno pomogne akciju, no bude li Naslov u ovoj godini pokazao razumjevanje i dobre volje za taj zadatak, planirat ćemo za slijedeću godinu u svom budžetu i odgovarajuću svotu za Cesargrad.« Dopis od 18. lipnja 1953., zbirka dosjea Uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Zagrebu. Nakon ovog dopisa nema više podataka o nastojanju da se nešto učini s ruševinama Cesargrada.

⁹ Salih Zvizdić, »Titov naprijed« s Cesargrada, Nedjeljni vjesnik, 3. i 4. studenoga 1974., str. 5.

va svoje podrobnije opisivanje Cesargrada time da »-se baš tu može razvitak ratnog graditeljstva najbolje promatrati«⁶. Uočavajući razlike u značajkama pojedinih dijelova Szabo na kraju razlučuje postupnost građevinskog razvoja grada.⁷

Sa Szabom nažalost prestaje zanimanje struke za građevinske strukture Cesargrada, čiji se ruševni ostaci nekada izuzetno snažnih, preko 7 metara debelih zidova postupno osipavaju, ali se također svakih nekoliko godina, krajem zimskog razdoblja, urušavaju njegovi znatniji dijelovi, smanjujući tako prije nego što je valjano dokumentiran i istražen, ne samo iznimnu dojmljivost cesargradskih ruševina, nego prije svega količinu podataka neophodnih za razumjevanje i utvrđivanje njegovog izvornog oblika i građevinskog razvoja. Nekadašnji, a jednako tako i sadašnji odnos svih onih koji bi trebali istraživati i skrbiti o ruševnim ostacima hrvatskih plemićkih gradova, od kojih je Cesargrad samo jedan od mnogih, moglo bi se usporediti s potpunom nezainteresiranošću arhivara za sudbinu pohranjene građe, kada bi mu na primjer miševi pred očima svakodnevno »grickali« red po red ispisanih starih pergamena, prethodno dobro omekšanih dugotrajnim procurjevanjem krova ili neodržavanih instalacija.⁸ Možda će se ova usporedba nekim činiti pretjerana, no u stvarnosti je stanje možda i dramatičnije.

Nakon niza desetljeća koje je obilježavala sveopća nezainteresiranost za Cesargrad, ranih se sedamdesetih godina ipak pojavila jedna inicijativa, nažalost pogrešna. A poznato je da su od posljedica pomanjkanja inicijative, mnogo teže posljedice pogrešne inicijative, odnosno svega onoga što bi ona sa sobom mogla donjeti. Dakle, nakon što je zbog uočene niske kvalitete prirodne stijene napuštena zamisao da se u brdu iznad Zelejnaka »izradi golema figura glave druga Tita« priklonilo se još stupidnijoj zamisli »... da bi se veličanstveni spomenik drugu Titu u obliku konjaničke figure mogao postaviti na vrhu Cesargrada... Konjanička figura u bronzi, visoka oko 5-6 metara, bila bi smještena na petnaestak metara visokoj kuli toga »burga«, čiji zidovi debeli do šest metara i danas odoljevaju zubu vremena.... U Klanjcu je već osnovan inicijativni odbor.....«⁹ Ne samo da su debeli zidovi do tada odolili zubu vremena, kako piše onodobni vodeći politički dnevnik Vjesnik, nego je i struka tada odolila pritiscima i svojim se autoritetom pravodobno suprostavila toj namjeri i na taj način spriječila da se spomenik hrvatske kulturne baštine zloupotrijebi u političke svrhe, degradirajući njegove vrijednosti na razinu podnožja nekakvog no-

vog politički nametnutog javnog spomenika.¹⁰ Zahvaljujući tome cesargradske su se strukture doduše nastavile osipavati, poneki dio zida znatnije se urušio, ali je ipak cijelina spomenika i njegov spomenički integritet ostao sačuvan za, nadajmo se, skoro doba u kojem će se ispravno valorizirati njegove vrijednosti i značenje, te na temelju njih poduzeti sve potrebne mjere zaštite i odgovarajuće prezentacije još uvijek impresivnih ostataka Cesargrada.

Ovaj je rad potaknut obilježavanjem punih šest stoljeća od prvog spomena Cesargrada u povijesnim izvorima. Za povijesničare kao da sve počinje onog trenutka kada kralj Sigismund 1399. izdaje povelju celjskom grofu Hermanu II, tada jednom od najmoćnijih velikaša u ovom dijelu Europe, kojom mu ustupa čitavu Zagorsku županiju, s plemićkim gradovima Krapinom, Loporom, Oštrcom, Belcem, Trakošćanom, Lepoglavom, Kostelom i Cesargradom.¹¹ Slijedećih pedesetak godina Cesargrad je u sastavu zagorske grofovije čijih desetak velikih vlastelinstava povezuje jedinstvena jurisdikcija grofovskog suda u Varaždinu.¹² Dakle, ono što je pouzdano, to je da krajem 14. stoljeća Cesargrad već postoji. Time se postavljaju dva ključna pitanja: u koje doba seže početak njegove gradnje i kako je tekao njegov građevinski razvoj?

Cesargradu nasuprotni Kunšperk sagrađio je između 1167 i 1174 krški biskup Henrik¹³, a prema narodnoj priči oba su grada nastala istodobno, pri čemu su si graditelji »kladivce dodavali s jednog brda na drugo.«¹⁴ Ipak, to je samo jedna od legendi o Cesargradu, bez kojih ne može biti ni jedan plemićki grad. Budući da ne postoji pisani povijesni izvor o vremenu gradnje i graditelju Cesargrada, konačni će odgovor na to pitanje moći dati samo sustavna arheološka istraživanja, a nesumnjivo je da njegove vidljive strukture ne upućuju u tako rano datiranje. Cesargrad se u povijesnim ispravama spominje kao Czarzarvar, Czarzar, Chazar, Kaysersperg, Cesar, a to je potaklo u narodu mišljenje da ga je podignuo neki car, ali takav zaključak ne dopuštaju povijesne činjenice.¹⁵ U pomanjkanju potvrde o dobu njegove gradnje u pisanim izvorima, Laszowski piše da »možemo ipak naslućivati da je koncem 13. ili početkom 14. vijeka sagrađen«,¹⁶ što i poslije osamdesetak godina prihvaća J. Adamček.¹⁷ Szabo zaključuje »da i nije mnogo ranije nastao, po svoj prilici u polovini 14. vijeka. A više je nego vjerojatno da je sagrađen u isto vrijeme, kad je i Kostel grad podignut.«¹⁸

Laszowski spominje neko djelo štajerskog povijesnog društva u kojem se navodi da je Cesargrad bio

templarski grad, a J. Belošević je čuo »pripovijedati od seljaka u kotaru klanjačkom da su u Cesargradu nekad stolovali templarski vitezovi...«¹⁹, a to bi značilo da je on podignut prije 1312. kada je ukinut templarski red. Istražujući templarske posjede u Hrvatskoj, Lelja Dobronić nije utvrdila njihovo prostiranje do lijeve obale Sutle.*

Koliko nam je nepoznato doba gradnje i time graditelji Cesargrada, toliko su poznata kasnija opća zbivanja, prije svega slijed njegovih vlasnika, sve do konačnog napuštanja Cesargrada početkom 17. stoljeća. Razdoblje od dva stoljeća, za koja imamo potvrdu u pisanim povijesnim izvorima, može se podijeliti u tri gotovo jednako dugačka dijela.

Prvo razdoblje traje 60-ak godina kada je Cesargrad u vlasti grofova Celjskih (1399. do 1456.).²⁰ U tom je razdoblju Cesargrad samo jedan od brojnih plemićkih gradova koji u svom posjedu drže grofovi Celjski. Obzirom na položaj i na onodobna zbivanja, Cesargrad za njih nema neko posebno značenje, posebno ne strateško, a koje bi ih potaklo na izvođenje većih graditeljskih zahvata u cilju moderniziranja položaja, ali ne treba zaboraviti činjenicu da je tada on središte najvećeg vlastelinstva zagorske grofovije. Znamo da Celjski znatno veću pažnju pridaju Varaždinu i posebno Krapini, koju će Celjski u studenom 1404. izabrati za mjesto vjenčanja kralja Sigmunda i Hermanove kćeri Barbare.

Drugo razdoblje u kojem je Cesargrad u vlasti štajerskih feudalaca, traje daljnjih 60-ak godina (1456. do

¹⁰ Tridesetak godina kasnije ta ista struka našla se u jednakoj situaciji, no ovaj puta nije imala snage, koja bi morala proizlaziti prije svega iz njezina autoriteta, da se suprostavi jednoj drugoj, u suštini jednako vrijednoj zamisli. Arheološki očuvani ostaci Medvedgrada, koji je po svojim arhitektonskim vrijednostima svakako naš najznačajniji plemićki grad nastao gotovo u jednom dahu sredinom 13. st., iskorištene su tada za paspartu jednom drugom suvremenom spomeniku. Ovo je učinjeno usprkos činjenici da je tada za Medvedgrad postojao, a znatnim je dijelom bio već ostvaren program istraživanja i prezentacije, a njegovi su prostori bili već obogaćeni nekim od predviđenih novih, spomeniku kulture primjerenih namjena. Danas ne postoji takav program ni za jedan drugi arheološki očuvani plemićki grad u Hrvatskoj.

¹¹ Nada Klaić, *Zadnji knezi Celjski v deželah sv. Krone*, Celje, 1982., str. 27.

¹² Josip Adamček, *Cesargradsko vlastelinstvo u doba seljačke bune*, Kaj, 5, Zagreb, 1970., str. 88.

¹³ Ivan Stopar, *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem štajerskem*, Ljubljana, 1977., str. 17.

¹⁴ V. Klaić, n. dj. str. 125.

¹⁵ Sigismund se prvi 1433. kruni u Rimu carem, a prvi spomen Cesargrada je stariji.

¹⁶ Laszowski (1902.), str. 81.

¹⁷ f) Sagrađen je krajem 13. ili početkom 14. stoljeća. J. Adamček (1970.), 85.

¹⁸ G. Szabo, *Cesargrad kod Klanjca*, rukopis, Zbirka dosjea, Uprava za zaštitu spomenika kulture i prirode.

¹⁹ J. Belošević, *Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin*, Zagreb, 1926., str. 29.

1521.). Nakon Ulrikovog ubojstva u Beogradu 1456. zapovjednik njegovih četa Ivan Vitovec ovladao je svim njegovim posjedima i plemićkim gradovima u zagorskoj grofoviji, osim Kostelom i Cesargradom, koji je uz naklonost kralja Ladislava zauzeo i zadržao štajerski velikaš Andrija Baumkircher. Kralj Matija Korvin potvrdio mu je 1463. pravo na Cesargrad, ispravom u kojoj se prvi puta, uz Risvicu, Kumrovec, Tuhelj, Kraljevec, spominje i trgovište Klanjec.²¹

Već slijedeće godine kralj izdaje istodobno darovnicu Baumkircherima za Cesargrad i Ivanu Vitovcu za čitavu zagorsku grofoviju, uključujući i Cesargrad. Iz tog pravno nejasnog dvovlašća nad Cesargradom, Baumkirchner izlazi neoštećen, Cesargrad je i dalje u njegovom posjedu, što darovnicom izdanom u Ostrogonu 1. siječnja 1469. potvrđuje kralj Matija. Usprkos prosvjedima Ivanovih sinova Jurja, Ivana i Vilima, Baumkirchere zagrebački kaptol uvodi u posjed. Svega petnaest godina nakon naprasne Ulrikove smrti u Beogradu, ponovno je ubijen vlasnik Cesargrada. Andrija Baumkircher ubijen je 1471. u Grazu, a budući da je imao zakonitog muškog nasljednika, Cesargrad naslijeđuje sin Juraj.

Teško je reći na temelju čega hrvatsko – ugarski sabor odlukom u Požunu 17. lipnja 1490. među drugim brojnim posjedima dodjeljuje hercegu Ivanu Korvinu i Cesargrad, ali u njegov posjed on nikada stvarno nije ušao. Budući da nije imao potomaka, Juraj Baumkircher oporučno ostavlja svoja imanja sestri, a ženi grofa Andrije Stubenberga i prijatelju, kasnijem ostro-

gonskom nadbiskupu Tomi Bakaču. Iako je nakon smrti Jurja Baumkirchera kralj potvrdio Tomi Bakaču pravo na Cesargrad, njega su zaposjeli štajerski velikaši Andrija Stubenberg i Ulrik Vaispocher. Pitanje vlasništva nad Cesargradom slijedeća je dva desetljeća otvoreno. Udajom Beatrice, udove Ivana Korvina, za Jurja Brandenburškog, koji ubrzo nakon toga prodaje niz gradova, među kojima i Cesargrad Lovri Iločkom, pitanje se njegovog vlasništva ponovno komplicira. Lovro Iločki nije uspio u nastojanju da ga se 1514. uvede u posjed, a slijedeće godine kralj daruje Cesargrad Vuku Pilcbergeru, no niti ovaj nikada nije uveden u posjed.

Nakon poduze parnice Tome Bakača s Stubenbergom, ostrogonski je nadbiskup uveden u posjed Cesargrada 1521, a prema nekoliko godina ranijoj darovnici koju je potvrdio kralj Ljudevit, sva nadbiskupova imanja nakon smrti naslijeđuje njegov nećak Petar Erdödy. Već iz slijeda vlasnika i obzirom na okolnosti pod kojima su se oni izmjenjivali kroz tih 60-ak godina, možemo nešto pretpostaviti i o mogućim građevinskim intervencijama na Cesargradu. Ovo razdoblje obilježavaju uzastopni upadi turskih četa prema Štajerskoj i dalje Koruškoj, a kojih je do kraja 15. stoljeća bilo ukupno trinaest, a najteže su posljedice imale one 1474. i 1475.²² U tim okolnostima mora se očekivati da su poduzimani znatni građevinski zahvati sa ciljem poboljšavanja i osuvremenjivanja sustava obrane.

Posljednjih osamdesetak godina (1521. do 1603.) odvijanja vrlo intenzivnog života unutar cesargradskih prostora, pripada razdoblju u kojem je Cesargrad neprekidno u posjedu obitelji Erdödy²³, tada jedne od najmoćnijih u Slavoniji, što već samo po sebi upućuje na zaključak da su se u njihovo doba morale dogoditi značajne promjene unutar njegovih građevinskih struktura. Tijekom 16. stoljeća turska je opasnost dosegla vrhunac, a seljački su nemiri još više otežali situaciju. Tu treba posebno izdvojiti veliku pobunu seljaka 1573. koja je započela napadom na Cesargrad. Prema svjedočenju uhapšenih seljaka »njihov je plan bio...da napadnu Cesargrad, osvoje topove i municiju, da mogu zauzeti ostale tvrđave.«²⁴ Taj su početni plan i ostvarili, ustanici su osvojili Cesargrad, oteli su oružje, pogubili cesargradskog kaštelana, a »čini se da su ustanici poslali toga spalili cesargradsku tvrđavu.«²⁵ Ne zna se koliko su stvarno bile štete, ali su one vjerojatno ubrzo sanirane, o čemu posredno svjedoči pismo udovice Petra Erdödy, Barbare Alapić, pisano 1588. u Cesargradu Magdaleni, udovici Šimuna Keglevića²⁶.

²⁰ Nakon što su Celjski od kralja Sigmunda dobili 1397. prvo Varaždin, zatim gradove Vrbovec i Vinicu s pripadajućim posjedima, ispravom od 27. siječnja 1399. Herman Celjski od kralja dobiva i »županiju Zagorje i tvrde gradove niže spomenute i nalazeće se u toj istoj županiji Zagorje, naime: Krapinu, Lohor, Oštrc, Belec, Trakošćan, Lepoglavu, Kostel i Cesargrad«.

²¹ Klaić, Sutla, str. 140.

²² Nedaleko Cesargrada 24. kolovoza 1475. sukobila se turska vojska pod zapovjedništvom Ahmet-paše sa četama pod zapovjedništvom štajerskih, kranjskih i koruških kapetana. Malobrojna kršćanska vojska od 450 boraca upustila se u borbu s 12000 turskih. U bici je poginulo 400 boraca, a ostali su zarobljeni i odvedeni u Carigrad. Klaić bilježi priču koja se u njegovo doba mogla čuti: »U Klanjcu pripovijedaju, kako je neki paša turski došao pod Cesargrad, pa se utaborio na »Velikom travniku«. Tu je pečena pijetla raskomadao i zaprijetio, da će jednako učiniti s gradom. No u taj tren grunuo je top na Cesargradu, a topovsko zrno raznijelo je pijetla i pašu. Turci su se stoga tako prepali, da su smjesta pobjegli!« Klaić, Sutla, str. 141.

²³ O obitelji Erdödy vidi: M. Bedić, *Velikaška obitelj Erdödy – uspon i pad*, Kaj, 1996., 3, str. 31-52.

²⁴ J. Adamček, (1970.), str. 91.

²⁵ J. Adamček, *Seljačka buna 1573.*, Zagreb, 1973., str. 128.

U prethodnom je radu Adamček imao drukčije mišljenje: »Navod nekih autora da su spalili cesargradsku tvrđavu nema potvrde ni u jednom izvoru.« J. Adamček, (1970), str. 91.

²⁶ Laszowski, (1902), str. 84.

Već su sredinom 16. st. Erdödy u Klanjcu sagradili kuriju, a početkom 17. stoljeća Toma Erdödy, hrvatski ban, slavni vojskovođa i pobjednik u bici kod Siska, gradi podno Cesargrada Nove Dvore, o čemu je do sredine osamdesetih godina svijedočio natpis oko obiteljskog grba postavljenog iznad zaglavnog kamena ulaznog portala: THOMAS ERDEODI COMES PERPETVVS: MONTIS: CLAVDII 1603.²⁷

U doba kada Toma Erdödy dovršava gradnju svoje nove moderne rezidencije, a sam trenutak završetka gradnje obilježava postavljanjem svoga u kamenu kle-sanoga grba s natpisom, turska prijetnja nije bitno manja od one u prethodnom razdoblju, a Cesargrad je još uvijek snažan strateški položaj. Razumljivo je da ga zbog toga ne zapostavlja vojni strateg kakav je bio Toma Erdödy, tim više što su mu Novi Dvori cesargradski mogli pružiti u mirnijem razdoblju svakako ugodniju svakodnevnicu, no u slučaju stvarne turske opasnosti, stari je položaj nudio nesumnjivo veću sigurnost. Posredno o tome ponešto svjedoči i da-rovni-ca, koju Toma Erdödy 1610. piše u prostorima Cesargrada lektoru zagrebačke stolnice i njegovoj sestri.²⁸ Sedamdesetak godina kasnije, a samo nekoliko godina prije nego što su Turci doprli daleko na sjever od Cesargrada, sve do podno zidina Beča, G. M. Vischer crta u pogledu sa zapada Cesargrad zajedno sa Kunšperkom. Vischer ga prikazuje još uvijek pod krovom, a to, bez obzira na nužni oprez pri kritičkoj analizi ovog crteža, govori u prilog zaključku da je Cesargrad još dugo bio cijenjen kao rezervni pločaj²⁹.

Položaj

Kada se krene s asfaltne ceste iznad Klanjca, da bi se došlo do Cesargrada potrebno je jednolikim blagim usponom savladati visinu od samo dvjestotinjak metara. Pred kraj te lagane šetnje, vrijedi s glavnog puta skrenuti lijevo i uskim se putićem spustiti tridesetak metara do uredenog vidikovca Pesji skok (405 m), od kuda se pruža pogled daleko na štajersku stranu. Nakon još četiristo metara hoda, dolazi se do planinarskog doma ispred kojega je drugi vidikovac s kojeg se pruža najljepši pogled na još uvijek iznimno dojmive cesargradske ruševine (sl. 7).

Čitav je položaj nekada bio okružen obrambenim zidom koji su pojačavale kule na najisturenijim mjestima. Proteže se u smjeru jugoistok – sjeverozapad, a po dužini od 225 m, jedan je od najduljih među hrvatskim plemićkim gradovima. Prema tragovima vanjskog obrambenog zida, ostacima kula, pomoćnih zgrada i po-

sebno dobro još još vidljivih ruševina gradske jezgre, možemo s visokim postotkom točnosti rekonstruirati izgled čitavog položaja prije njegova konačnog napuštnja.

Gradu se pristupalo kao i u naše doba s jugoistoka (sl. 8). Prvo se dolazilo do gradske grabe i preko diživog mosta kroz pravokutnu kulu (A) ulazilo se u središnji dio podgrada (450,6 m), iznad kojega se s lijeve, zapadne strane izdiže gradska jezgra (G, 471 m), a s desne, istočne su dva uzvišenja (južno B, 481,5 m i sjeverno C, 467 m). Položaj kakav je cesargradski, s gradskom jezgrom smještenom 10-ak metara niže od nasuprotnog višeg dijela položaja, nije karakterističan za plemićke gradove.

Naime, na najvišem jugoistočnom uglu (B), na gotovo pravilnom stožastom uzvišenju, 30-ak m iznad središnjeg dijela položaja, sagrađena je u kasnijem razdoblju baterijska polukula³⁰, koja je osiguravala položaj s istočne i južne blago polegnute padine. Ovo utvrđeno prirodno uzvišenje spajao je obrambeni zid debljine svega 90 cm sa zapadno smještenom ulaznom kulom (A) i sjevernim, niže smještenim drugim bastionskim pojačanjem Š podignutim na stijeni koja se s istočne vanjske strane okomito izdiže desetak metara iznad strme padine brijega³¹. Od ovog utvrđenja u smjeru se zapada pružao, danas u tlu jedva primjetljiv, sjeverni obrambeni zid, zatvarajući istočni, razmjerno prostrani, zaravnjen, romboidni dio položaja, unutar kojega se ne uočavanju nikakvi drugi tragovi izgradnje.

U znatno je većoj mjeri izgrađen zapadni dio položaja, koji se proteže zapadno od gradske grabe. Nakon prolaza kroz ulaznu kulu, preko uskog i podužeg zaravanka prvo se dolazi do unutarne gradske grabe, koja popreko presjeca čitav položaj ispred gradske jezgre,

²⁷ V. Brajković, *Grbovi, Grbovnice, Rodoslovlja*, Katalog zbirke Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb, 1995., str. 133.

²⁸ Laszowski, (1897), str. 118.

²⁹ Sabo ne pridaje važnost ovom crtežu: »Na slici Vischerovoj vidimo Kunšperg i Cesargrad još čitav, pod Cesargradom Risvicu, a između obadva grada jest na Štajeru crkva Sv. Margarete od koje je danas nešto kamenja ostalo. Propitamo li da li je Vischerova slika doista slika Cesargrada, moramo priznati, da je tako mnogo stvaralačke slobode pri izradbi slike upotrebljeno, da nam ne može ni izdaleka prikazati sliku grada na koncu 17. v. Kunšperg je očito bolje prikazan, pa risaču je i bilo ponajviše stalo do ovoga grada.« Szabo, *Cesargrad kod Klanjca*, rukopis, str. 8, Zbirka dosjea, Uprava za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.

³⁰ Kada Pilar crta prvi tlocrt Cesargrada, veći se dio polukule urušio, a prepoznatljiv je bio samo najsjeverniji otvor unutar vrlo široke niše. Danas gotovo ništa više nije vidljivo od njezinih zidova, a mjerenjem traga koji je ona ostavila na površini daje nam širinu od 14, 5 m.

i iznad nje do ostataka nekada snažne i visoke okrugle stražarske kule (D)³². Nema više traga dijelu obrambenog zida koji je nekada morao spajati ulaznu četvrtastu i okruglu stražarsku kulu, a čije je ostatke vidio i zabilježio Pilar. Kada se prođe gradska graba, s desne su strane ostaci zidova prostrane pravokutne zgrade (F)³³, a sa njezine sjeverne strane naslučuje se postojanje još jedne okrugle kule (E), koju nisu uočili Pilar i Szabo.³⁴ Istočno od ove ugaone kule u dužini desetak metara očuvan je sjeverni obrambeni zid građen vrlo krupnim kamenjem, a koji je dvostruko veće debljine (1,80 m) od istočnog obrambenog zida. Dalje od gospodarske zgrade put se nastavlja uspinjati prema glavnom dijelu položaja, najzapadnije smještenoj nepravilnoj polukružnoj gradskoj jezgri (G). Budući da su ulazna kula i gradska jezgra najbolje očuvane ce-sargradske cijeline potrebno ih je detaljnije opisati.

Ulazna kula

Ulazna kula (A) sa 115 cm debelim zidovima, tlocrtne je veličine 6,20 x 6,02 m (sl. 9). Zidana je sitnim lomljenjem u tankim uslojenim redovima i većim priklesanim kamenjem na uglovima. Danas joj samo uglovi strše u visini od 2 m (JI) do 5,70 m (JZ), dok se zide između uglova većim dijelom urušilo. Usprkos tome mogu se utvrditi neke od temeljnih značajki ove, po tipu ulazne kule. Na sjevernom i južnom pročelju ostale su dijelom očuvane špalete vrata i plitke zidne niše u koju je ulazio dignuti most, zatvarajući tako ulaz u podgrađe. U bočnim zidovima nekada presvođenog prizemlja bile su segmentno nadvijene 30-38 cm duboke i 2 m široke sedilije, dok se unutar preostalog malog dijela zida kata kule razabire samo dio niše otvora na sjevernom, unutarnjem pročelju.

³¹ Unutarnji promjer ove polukule je 5,80 m. U doba Pilara i Szabe svi su njezini zidovi bili jasno uočljivi pa su prikazani punom crtom.

³² Danas još stoji njezin manji dio u visini 9,5 m. Promjer kule bio je oko 12 m, a debljina zida je 2,2 m.

³³ Zidovi zgrade debljine 102-110 cm građeni su lomljenjem, a uglovi su pojačani krupnim grubo klesanim uglovnim kamenovima. Unutarnja širina zgrade je 8,30 m, a može se pratiti u dužini 15 m. Osim podruma zgrada je imala prizemlje i možda još jedan kat.

³⁴ Na površini, 3 m od pomoćne zgrade, opaža se pravilno okruglo uzvišenje promjera 11 m.

³⁵ Tlocrtna veličina prigradnje je 7,80 x 3,45 m, unutarnja širina samo 2,40 cm. Obzirom na zadatak, položaj i visinu prigradnje, zidovi su vrlo tanki, istočni 92 cm, a sjeverni samo 70 cm.

³⁶ Reške su zazidanog ulaza razmahnute 186 cm, a sam svijetli otvor morao je biti ući najmanje za širinu pristupaka dvaju klesanih dovratnika. Zbog gustog bršljana s unutarnje strane nije moguće detaljnije sagledati taj dio zida i time točnije odrediti značajke ovog starijeg ulaza.

Gradska jezgra

Gradska jezgra (G), nepravilnog polukružnog tlocrta zauzima najzapadniji, povišeni, ali ne i najviši dio položaja (sl. 10). Da bi se ušlo u gradsku jezgru moralo se nakon ulaska u podgrađe i središnjeg zaravanka preći preko gradske grabe drvenim mostom, kojega je štitila okrugla stražarska kula (D). Dalje se nastavilo uspinjati padinom, podno još uvijek dojmljivog sjevernog obrambenog zida (sl. 11 i 16), do ulaza u gradsku jezgru. I danas ulazimo u grad sa zapadne strane, kroz izduženu dogradnju sjevernom zidu (F, sl. 12), čiji su zidovi još u Szabovo doba bili većim dijelom očuvani (sl. 5).³⁵ Zahvaljujući njegovoj fotografiji i preostalim dijelovima zidova možemo si vrlo jasno predočiti njezin izvorni izgled. Široki, vjerojatno segmentno nadvijeni ulaz bio je u prizemlju okomito položen na sjeverni obrambeni zid, od kuda se ulaz mogao na najbolji način štititi zaprečnom vatrom. Iznad ulaza, na prvome se katu nalazio, obzirom na smještaj i namjenu, širok i visok prozor, a koji je također imao zadatak da omogući što bolji nadzor ulaza. Na nasuprotom istočnom je zidu bio manji otvor čiji je položaj omogućavao maksimalno nadziranje i obranu pristupa ulazu gradske jezgre. I drugi je kat morao biti namjenjen straži, vjerojatno njezinom stalnom boravku, od kuda se također moglo vrlo djelotvorno braniti ulaz i vatrom pokrivati sjeverni obrambeni zid. Od zidova drugoga kata ostao je sačuvan samo dio istočnog zida, unutar kojeg je početkom stoljeća još bio vidljiv veliki šiljatučno nadvijeni prozor.

Na zapadnom dijelu sjevernog obrambenog zida uočavaju se dvije reške (1), koje upućuju na postojanje starijih ulaznih vrata u gradsku jezgru,³⁶ a zapadnije, poviše njih, 345 cm iznad sadašnje razine tla, zazidani je stražarski prozor s 140 cm širokom i 208 cm visokom segmentno nadvijenom nišom i zidanim klupčicama s obje strane prozorske niše (sl. 13). Prozoru se pristupalo drvenim stubama preko drvenog podeseta, a sa njegove lijeve strane nalazila se manja pravokutna niša. Poslije su otvaranjem novog, istočnije u istome zidu smještenog ulaza, zazidani stariji ulaz i prozorska niša. Na mjestu mladeg ulaza danas je u sjevernom zidu velika nepravilna rupa, pa se ne može ništa zaključiti o njegovim značajkama.

Središnji prostor gradske jezgre prostrano je dvorište (G, 140 m²) izduženog, približno pravokutnog oblika. S njegove istočne strane najbolje su očuvane zidane strukture gradske jezgre (sl. 14). U prizemlju su tri trapezoidno izdužene i u odnosu na dvorište skoro

radijalno usmjerene prostorije (L, M, N), čije je bačvaste svodove krajem 19. stoljeća još vidio i opisao Hirc. Ovi su prostori imali gospodarsku namjenu.

Na katu, iznad njih, bile su dvije prostorije. Namjena sjeverne je posve jasna, tu se nalazila gradska kapela.³⁷ U debljini istočnog zida ugrađeno je pravokutno presvođeno svetište (O) s trostranim zaključkom u kojem je još vidljiva peta svodnog rebra (sl. 15)³⁸. Unutar urušenog istočnog zida zaključka, morao se nalaziti prozor koji je osvjetljavao prostor svetišta. Od zidova lađe danas je ostalo razmjerno malo očuvano, no nema dvojbe da su njezini zidovi iz konstruktivnih razloga morali ponoviti nepravilan trapezoidni tlocrtni oblik prostorije u prizemlju, iznad koje je sagrađena kapela³⁹. Od zidova broda ostao je očuvan samo dio sjevernog, vanjskog zida kapele, unutar kojeg su do prije dvadesetak godina bile vidljive obje visoke šiljato-lučno nadvijene prozorske niše (sl. 6), čijim se kamenim prozorskim okvirima izgubio trag (sl. 16 i 17).⁴⁰ Brod je bio presvođen križnorebrastim svodom, od kojega su na sjevernom zidu ostale sačuvane dvije pete rebra. Znatnije je očuvana peta svoda u sjeveroistočnom uglu broda, no ipak se zbog erozije pješčenjaka iz kojeg je isklesana, vrlo teško razabire profilacija konzole i rebra koje naliže na nju (sl. 18). Potrebno je napomenuti da su cesargradska, grebengradska i nedavno otkopana krapinska kapela, jedine poznate nam kapele za-gorskih plemićkih gradova na arheološkom stupnju očuvanosti. Tipološki je to uobičajeni oblik kasnogotičkog crkvenog prostora, gdje se na pravokutnu lađu s istočne strane nastavlja pravokutno svetište s trostranim zaključkom. Tlocrtna nepravilnost i jače lomljenje uzdužne osi na spoju lađe i svetišta rezultat je njezinog nužnog podređivanja temeljnom obliku tog dijela gradske jezgre. Ipak, cesargradska se kapela po svođenju broda izdvaja unutar sakralne arhitekture tog razdoblja, budući da se na ovom području one najčešće prekrivaju drvenim tabulatom. Također je posebnost ove kapele njezino osvjetljavanje prozorima u sjevernom, a ne kako je iz razumljivih razloga uobičajeno, prozorima unutar južnoga zida, a čemu je također uzrok njezin smještaj unutar gradske jezgre.

Iznad srednje (M) i južne (N) prostorije prizemlja, na kapelu se nastavlja o veći prostor o kojem nam neke podatke daje samo jaki istočni zid⁴¹. Po sredini istočnog zida na ovu se prostoriju nastavlja manji prostor (T), duljine 323 cm, širine 220 cm i visine u tjemenu segmentnog svoda 293 cm, koji je stvarno morao biti jedna izuzetno prostrana prozorska niša. Unutar svega 30 cm debelog vanjskog istočnog zida, vjero-

jatno se nalazio veliki višedijelni prozor. U jugoistočnom kutu u sjeverni je zid bilo usječeno vretenasto stubište (3), promjera 2 m koje je vodilo prema drugome katu.

Osim ovog vretenastog stubišta, na postojanje drugoga kata upućuje niz rupa od drvenih konzola ugrađenih pri vrhu istočnog zida. Značajke ovih konzola najbolje se mogu sagledati iz svetišta kapele. Ukupno deset konzola, koliko se rupa danas uočava pri vrhu zaobljenog istočnog obrambenog zida, bilo je izvedeno postavljanjem tri drvene jake grede jedne na drugu, ukupne visine 70 cm, pri čemu začuđuje duljina njihovog sidrenja u zidu od čak 270 cm.⁴²

Usprkos oskudnim ostacima zidova istočnih prostorija, može se zaključiti da je tu bio glavni dio palasa, gdje se na prvome katu, osim kapele, nalazio i naj-reprezentativniji prostor palasa, povezan ne-posredno s kapelom. Drvena, nesumnjivo jače prema van istaknuta galerija, imala je nedvojbeno značajnu obrambenu namjenu, no ona je unutar skučenih prostora gradske jezgre mogla biti i ugodna šetnica, a njezina snažna konstrukcija upućuje na zaključak da je preuzimala dio tereta krovne konstrukcije.

Na istočno krilo palasa nastavljalo se južno krilo (K). Iznad postojeće gruhe od dvorišnog je pročelja danas vidljivo vrlo malo zida (sl. 14), zapravo od svih otvora prvoga kata jedino je vidljiva niša prvog istočnog prozora, dok je u doba Pilara ovaj zid bio na znatno višem stupnju očuvanosti.⁴³ Na nasuprotnom

³⁷ Ostaci ove kapele pobudili su kod dosadašnjih istraživača malu pažnju. Zorislav Horvat donosi profilaciju njezinog rebra i zaključuje: »U ruševinama burga Cesargrada jedva se nazire profilacija svodnih rebra svetišta, s obzirom na nemar u gradnji toga zdanja, nepostojanje klesanaca na uglovima, tip fortifikacija i odsustvo branič-kule, vjerojatno su burg i njegova kapela građeni početkom 16. stoljeća.« Zorislav Horvat, *Katalog gotičkih profilacija*, Zagreb, 1992., str. 83.

U pregledu gotičke crkvene arhitekture Hrvatskog zagorja Diana Vukičević Samardžija na jednome mjestu spominje cesargradsku kapelu, no pritom se osvrće samo na jedan akvarel koji se čuva u arhivu obitelji Erdödy u Beču, potpuno zenemarujući činjenicu da su njezini ostaci još uvijek znatni: »Znamo da su dvorske kapele imali Grebengrad, Krapina i Cesargrad. Na Cesargradu su se tragovi kapele vidjeli još u 19. stoljeću, što potvrđuje i akvarel Lasla Erdödyja nastao 1850. godine. Nacrtni su tragovi konzole te oblici prozora, a i materijal od kojega je kapela sagrađena. Taj akvarel vlasništvo je obitelji Edrödy i nalazi se u Beču.« D. Vukičević Samardžija, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb, 1993., str. 44.

³⁸ Duljinu svetišta zbog urušenja većeg dijela trostranog zaključka nije moguće točno odrediti, a njegova je širina 229 cm. U sjevernom su zidu svetišta očuvani ostaci klesanaca pete trijumfalnog luka i konzola visine 21 cm, koja je jedini trag svođenja svetišta.

³⁹ O tlocrtnoj nepravilnosti ovog bačvastim svodom presvođenog prostora govore dužine zidova: istočni 424 cm, zapadni 275 cm, sjeverni 805 cm, a južni 666 cm.

⁴⁰ Danas je očuvan samo istočni dio sjevernog zida s prozorskom nišom istoč-

južnom zidu (sl. 19), usprkos znatnom urušenju pojedinih dijelova još su uvijek vidljivi tragovi niza otvora prvoga kata, među kojima se očuvanošću ističu tri prozorske niše, od kojih srednja ima klupčicu s obje strane, istočna samo s istočne, a zapadna sa zapadne strane.⁴⁴ Nadvoji ovih dijelom preoblikovanih prozorskih niša izvedeni su drvenim gredama, a nema ostataka, pa niti tragova prozorskih okvira. Zanimljivo je da na čitavom Cesargradu, osim spomenutih peta rebara u kapeli, nema vidljivih drugih ostataka arhitektonske plastike, niti na izvornom mjestu niti na površini gruhe, što znatno otežava utvrđivanje vremena gradnje pojedinih njegovih dijelova⁴⁵.

Nasuprot istočnom krilu palasa, na zapadni se obrambeni zid prislanja manja, gotovo pravilana četvrtasta prigradnja (H), koja u prizemlju ima očuvani bačvasti svod (sl. 20 – 21). Szabo zaključuje da je to kula, iako ona odmah iznad razine tla ima razmjerno velike otvore na južnome i sjevernom zidu. Ono što nije sporno kod ove kasne prigradnje, koja je nedvojbeno zbog položaja morala imati i određeni zadatak u obrani dijela zapadnog zida, jest namjena njezinog prizemnog prostora. U sjevernome se zidu nalazi otvoreni kamin (2), širine 148 cm i dubine 80 cm, čije je ložište izdignuto na visinu parapeta susjednog prozora. U dnu je kamina zidana polica za odlaganje posuda, a iznad nje se vjerojatno nalazio manji otvor (»zirka«) kojim je osvijetljavano ložište, pa se može zaključiti da se ovd-

je nalazila jedna od cesargradskih kuhinja. Na nju upućuje i položaj vodospremnice, za koju Hirc piše da je »zapuštena i zarušena«, a koja se, sudeći prema velikom udubljenju, nalazila u dijelu dvorišta blizu ulaza u kuhinju.

S vanjske strane južno krilo palasa na jednakoj udaljenosti prati vanjski obrambeni zid oblikujući još jedan obrambeni i gospodarski prostor (J), 3,5 do 4,5 m širok i oko 30 m dugačak, koji se proteže sve do zapadne prigradnje s kuhinjom. Na njega je s južne strane vrlo kasno prigraden izduženi polukružno zaključeni bastion (E), koji u prizemlju ima ostatke tri široke, oblicama nadvijene, jače skošene niše artiljerijskih otvora prema južnoj i istočnoj padini brijega, a sa zapadne strane na spoju s obrambenim zidom Pilar je nacrtao još jedan u zid ravno usječen otvor, koji se u naše doba više ne uočava. Polukružno istureni dio ima deblji zid nego bočni ravni dijelovi i s vanjske strane jače skošeno lice zida, čime se postiglo znatno sužavanje zida kata. Zidovi ove kasne prigradnje građeni su vrlo nekvalitetno, lomljenjem i ulomcima opeke i crijepa. Usporedimo li ovu prigradnju s nekim drugim sličnim rješenjima, na pr. s prigradenom južnom artiljerijskom kulom Petra II Keglevića na nedalekom Kostelu, možemo se najbolje uvjeriti u u kojoj je to mjeri improvizacija jednog teškog razdoblja.

Još uvijek impresivni ostaci Cesargrada, koji su uglavnom lišeni svih detalja arhitektonske plastike, bez sustavnih arheoloških istraživanja pružaju razmjerno malo uporišnih točaka za pouzdano određivanje vremena početka gradnje kao i vremena nastanka brojnih dogradnji, nadogradnji i pregradnji. U urušenju vanjske strane istočnog obrambenog zida uočava se da je vanjski dio zida debljine 150 cm najstarija struktura obrambenog zida (sl. 22 i 23), a koji je tijekom vremena s unutarnje strane više puta pojačavan do ukupne debljine od 730 cm.⁴⁶ Tom najstarijem dijelu obrambenog zida pripada, nešto tanji sjeverni obrambeni zid kao i dio južnoga. Svi ostali dijelovi postupno se dograđuju ili pregrađuju, pri čemu se moralo rušiti staro, tako da je vrlo malo ostalo vidljivo od najstarijih struktura, koje bi svakako morali datirati u razdoblje prema kraju 14. stoljeća, svakako u doba prije nego su grofovi Celjski dobili u posjed i Cesargrad. Ipak će stvarni odgovor na pitanje početaka njegove gradnje moći dati tek neophodna arheološka istraživanja, ali se može i prije njih zaključiti da su Erdödyji bili oni, koji su postupno izveli temeljitu pregradnju, dogradnju i nadogradnju grada. Kapela, kao najbolje očuvani i

nog prozora i s dvije pete svodnih rebara. Prozorska je niša okomito usječena u zid, a klesani prozorski okvir bio je ugrađen u ravnini vanjskog lica zida, dakle na način ne sakralnih, nego svjetovnih kasnogotičkih građevina.

⁴¹ Istočni je zid u donjem dijelu debeo 730 cm, a u visini prvoga kata istočnog krila palasa sužuje se na 3,50 cm.

⁴² Na temelju ovih rupa Szabo je zaključio da je Cesargrad »morao znatno viši biti, a ujedno su ti otvori služili kao Gusslochi, da se u slučaju nužde kroz te otvore lije na neprijatelje smola i sl.« Szabo, Cesargrad kod Klanjca, rukopis, Zbirka dosjea, Uprava za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.

⁴³ Uz postojeći prozor Pilar u ovom zidu crta vrata prizemlja, jedan široki otvor čija se funkcija ne može točno odrediti i jedan uski prozor.

⁴⁴ U ovom se zidu jasno razabiru dvije građevinske mjene, starija struktura u istočnom, debljem dijelu zida i mlađa u zapadnom. Podno stropna konstrukcija između prizemlja i kata izvedena je gredama 19/24, 18/20, 18/24....., na osnom razmaku 34, 35, 38, 40,..... cm.

⁴⁵ Hirc spominje da su njegovim materijalom Klanjčani gradili svoje kuće od kraja 18. st. pa do zabrane 1812., što objašnjava pomanjkanje klesanaca, koji su im za te radove bili najpotrebniji.

⁴⁶ Budući da je vanjsko lice istočnog obrambenog zida gradske jezgre jače skošeno, a unutarnja razina dvorišta na znatno većoj visini od razine podgrađa, stariji se dio zida naslanja na zasiječenu stijenu, pa stvarna debljina zida nije ni na jednom dijelu zida 7,30 m, nego se tako očitava samo u ortogonalnoj projekciji. Istočni se zid znatnim dijelom urušio zimi 1996., nakon čega se nastavilo odvajanje starijeg dijela zida od mlađeg, pa će se uskoro urušiti i preostali dio njegovih najstarijih struktura.

naj-bolje »čitljivi« prostor nedvojbeno je njihovo dijelo, sagrađeno vjerojatno neposredno nakon što su stekli pravo na Cesargrad, a time im moramo pripisati i ostale dijelove, palas i zapadnu kvadratičnu kulu. Jednako tako Erdödyjima moramo pripisati utvrđivanje podgrada i njegovo proširenje na dva istočna uzvišenja.⁴⁷ Gotovo sve cesargradske zidane strukture razmjerno su nekvalitetno zidane, što je općenita značajka graditeljstva tijekom gotovo čitavog 16. stoljeća. Na Cesargradu nećemo zateći kvalitetna rješenja i promjene poput onih na samoborskom Starom gradu ili Susjedgradu, gdje su u zbijenu strukturu srednjovjekovne jezgre interpolirani dvorišni trijemovi. Kada je sazrelo doba za takve promjene, Erdödyji se odlučuju za novo obitavalište izgrađeno prema tada najvišim standardima, a svoje staro sijelo, zlu ne trebalo, održavaju samo u nužnoj mjeri.

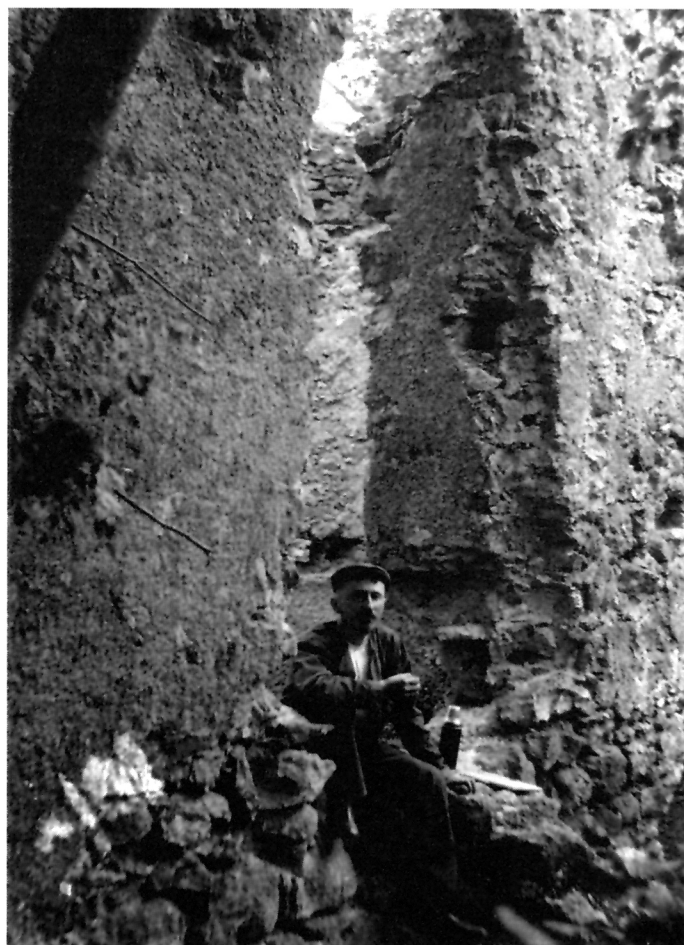
Za Cesargrad, ovakvog kakvog danas vidimo, možemo zaključiti da stoji na samom završetku razvoja hrvatskih plemićkih gradova, nakon čega započinje izgradnja kaštela namjenjenih prije svega obrani od Turaka, zatim kurija i napokon brojnih dvoraca smještenih u nizini nedaleko srednjovjekovnih plemićkih gradova, sagrađenih na onom mjestu na kojem su uvjeti života mogli zadovoljiti povećane zahtjeve čovje-

ka novog doba. Bez obzira na neke prethodno izrečene zaključke, Cesargrad je izuzetan spomenik kulture, koji u posljednjoj razvojnoj fazi sjedinjuje u sebi neke bitne značajke srednjovjekovnih plemićkih gradova s ponekim značajkama novovjekih kaštela, pa čak i ranih baroknih dvoraca.

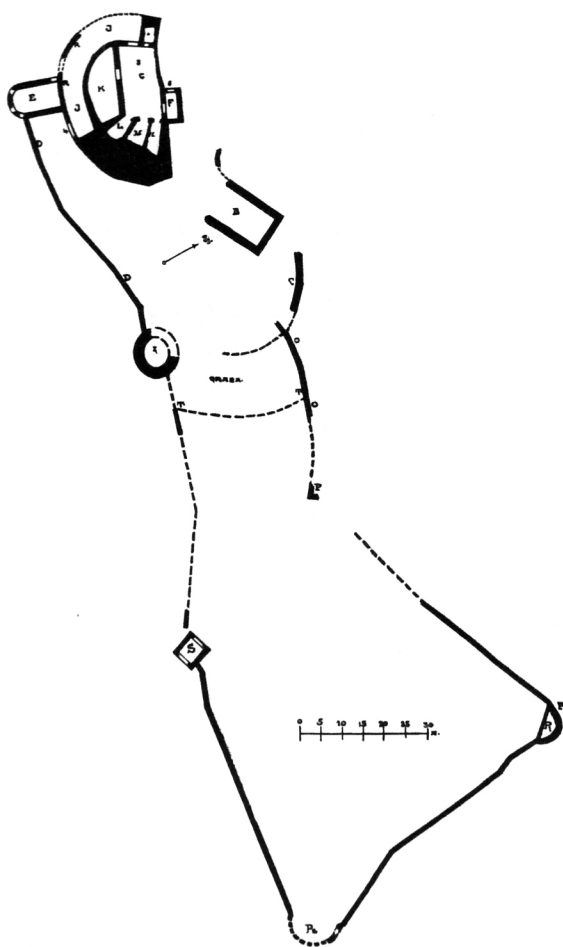
⁴⁷U početku Sabo nije bio posve siguran u tijek razvoja grada: »Da li je cijelo predgrađe kasnije sagrađeno, ne može se odrediti, jer su zidovi svuda vrlo loše sačuvani, ali po onom što još stoji, ustvrdili bi, da je već prvotni graditelj zamislio plan grada ovako, kako nam ga danas ruševine pokazuju.« Szabo, rukopis, str. 11. Ubrzo u godišnjem izvještaju o radu zemaljskog povjerenstva on zaključuje: »Najstariji je gornji dio grada, koji je svojim povišenim položajem bio dostatno utvrđen, a nije isprva bio veći od drugih zagorskih gradova na pr. Lobora, Belca, Oštrca. Od toga su se sačuvali okolni zidovi dvorišta i prostorije u K. Druga epoha je ona, u kojoj su se sazidali presvođeni prostori u LMN, pojačao golemi prednji zid (tu je sasvim drugi materijal zidova), sazidala kapelica u M, kula A, zgrada B, rondel E valjda i kula H. Konačno su na suprotnom opasnom visu podignuta dva braniča i zidovima s gradom spojeni, te sazidana ulazna kula sa širokim vratima. Tada je opet upotrebljen sasvim drugi smeđi kamen, a i dosta cigle. Donekle nam oni slabiji ostaci kasnogotskih konzola pokazuju vrijeme, kada su se te promjene zbile. One gotske forme spadaju pred kraj 15. vijeka, a to i jest vrijeme kada se posvuda mjenjali gradovi prema zahtjevima novoga doba.« Szabo, Izvještaj.... str. 212.

1. Pogled sa zapada, Cesargrad i Kunšperk, G.M. Visc-her, Topographia ducatus Stiriae, Ljubljana, 1681., bak-rorez

2. Gjuro Szabo na Cesargradu, autoportret, 1911.

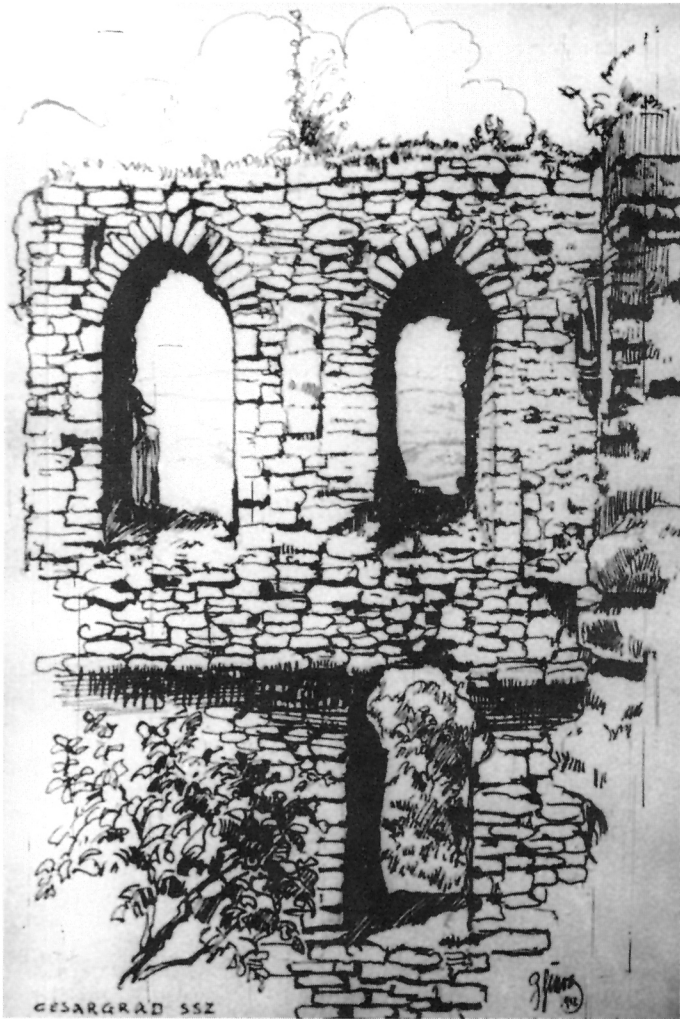

5. Pogled sa zapada na ulaz u gradsku jezgru, Szabo, 1911.

Gore lijevo:
3. Tlocrt (M. Pilar, 1911.)

4. Pogled na gradsku jezgru s istoka, Szabo, 1911.

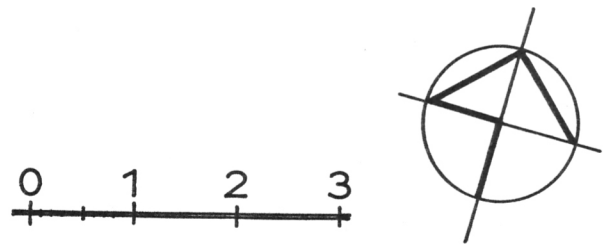

6. Sjeverni zid broda kapele, B. Šenoa, 1912.

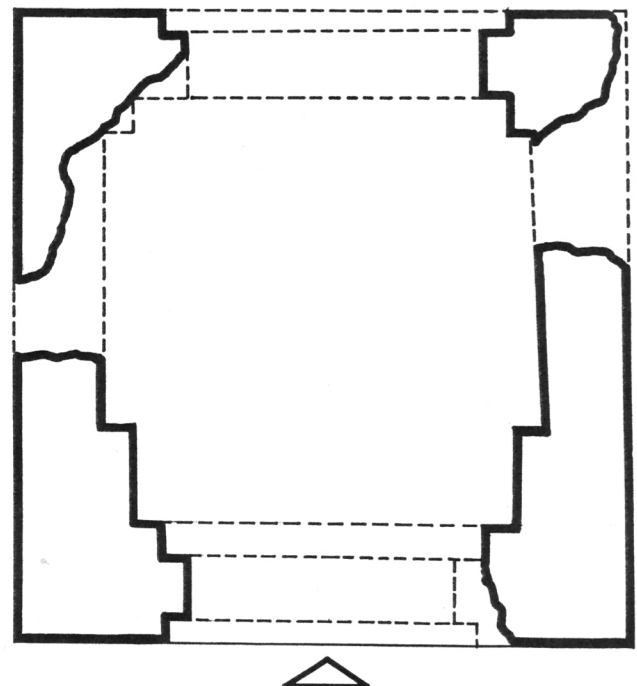
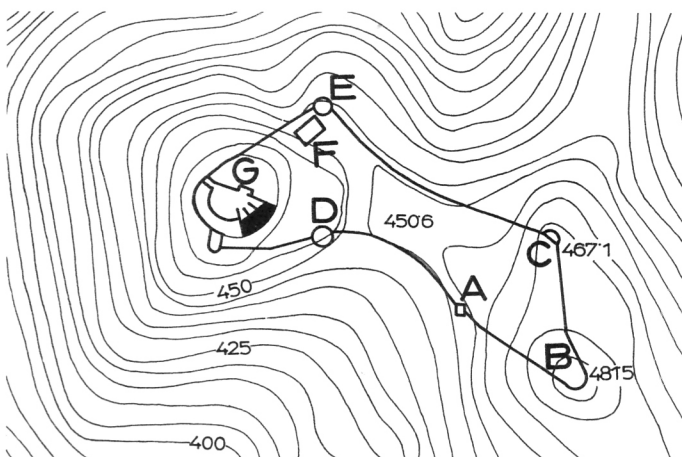

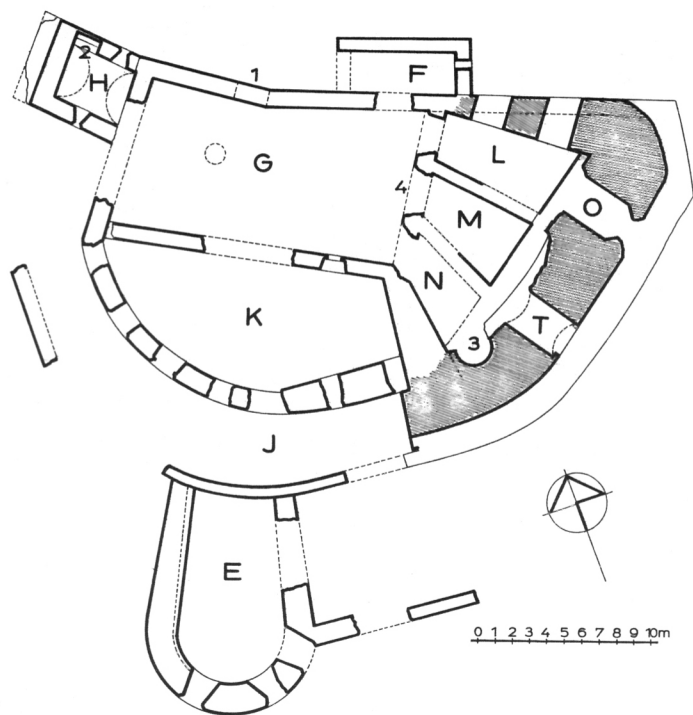
7. Pogled s istoka na gradsku jezgru

9. Ulazna kula, tlocrt

8. Shematski prikaz položaja s topografskom situacijom

11. Pogled s istoka na sjeverni zid

Lijevo gore:
10. Gradska jezgra, tlocrt

Lijevo dolje:
12. Ulaz u gradsku jezgru

13. Sjeverni obrambeni zid, pogled iz dvorišta na zazi-dani prozor s klupčicama

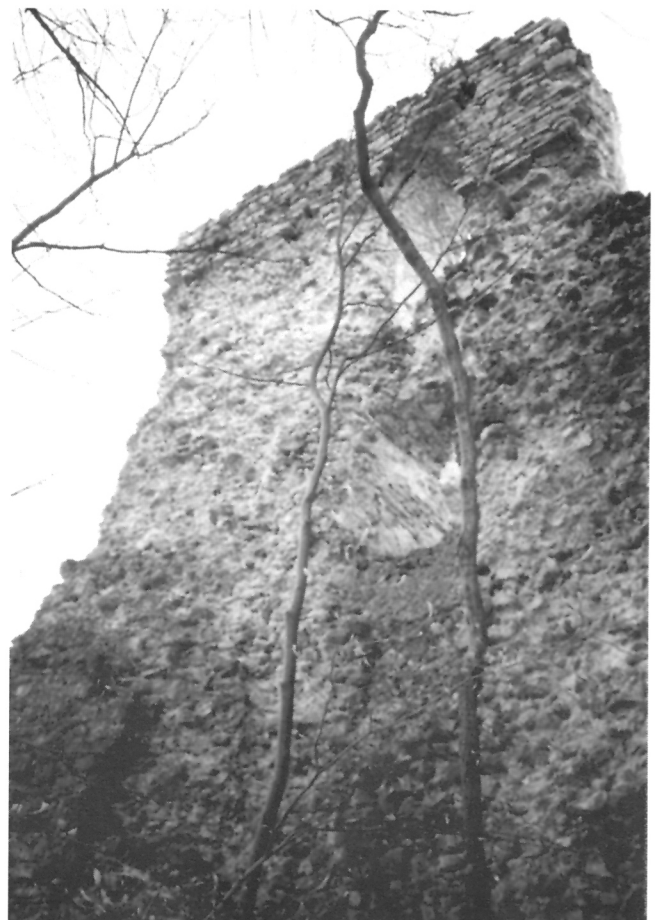

14. Gradska jezgra, unutrašnjost, pogled na istočni dio

15. Svetište kapele, peta rebra u zaključku

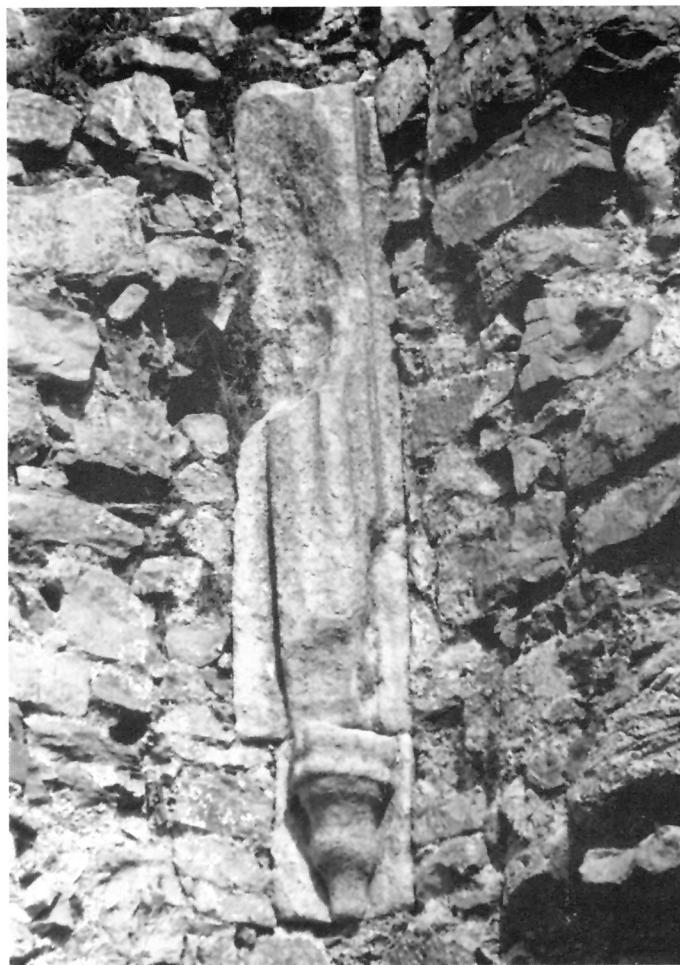

16. Sjeverni obrambeni zid, pogled na preostali prozor kapele

17. Unutrašnjost kapele, pogled na preostali prozor broda

18. Unutrašnjost kapele, peta svodnog rebra u brodu

19. Pogled s juga na južno krilo palasa

20. Pogled iz dvorišta na zapadnu kulu (H)

21. Pogled sa zapada na zapadnu kulu (H)

22. Veliko urušenje istočnog obrambenog zida gradske jezgre

Drago Miletić
Castle Cesargrad

The ruins of the Cesargrad castle stand above the Sutla River (481,5 m), opposite Styrian town Knušperk, at the border with Slovenia. Cesargrad is first mentioned in the document from 1399 by which King Sigismund gave the county of Zagorje to Herman II, count of Celje, including the already built castle in the center of the largest property in the county. As there are no visible remains from the period preceding the counts of Celje, without archeological excavations it cannot be concluded what the castle looked like. While Cesargrad was owned by the powerful counts of Celje, from 1399 to 1456, there was no major construction work done on the castle. In the period of Styrian feudal rule over Cesargrad, from 1456 to 1521, Turkish raids were frequent and, since Cesargrad with Knušperk defended Styria from the south, it had to be rebuilt to improve its defense. In the last period, when Cesargrad was owned by the Erdödy family, one of the most powerful families of the time, the castle was considerably enlarged and the old nucleus radically rebuilt. During the great peasants' uprising of 1573, Cesargrad was seized and burnt down, but was soon restored. Toma Erdödy, Croatian ban, famous military leader who conquered the Turks in the 1593 battle of Sisak, decided to build his new residence, Novi Dvori of Cesargrad (1603), adhering to the highest standards of the time. Several documents written in the castle indicate that, because of the continuing Turkish threat, during most of the 17th century Cesargrad was maintained as a fortification. Cesargrad is one of the largest castles in Croatia (225 m long) and contains the strongest fortification structures (730 cm thick walls). Although a relatively high percentage of construction elements has been preserved, no architectural sculptural elements remain, except consoles in the sanctuary and the rib springer in the chapel nave, which makes identification of layers and dating of individual parts difficult without archeological research. Nevertheless, Cesargrad in its present shape may be considered the final stage of the development of medieval castles in Croatia, blending the architecture of previous periods with that of renaissance castles and even early baroque palaces.